

Research Paper

Examining Cryptocurrencies in Increasing Crime Statistics Based on the Findings of Criminology and Their Differential Criminal Policy

Sara Bahadoran ¹, Mohammad Reza Rahmat ^{*2}, Ali Mazidi Sharafabadi ³

1. PhD student in criminal law and criminology yazd branch, Islamic azad university, yazd, Iran
2. Assistant Professor, Department of Law, Meybod Branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran
3. Assistant Professor, Department of Science and Art, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran

ARTICLE INFO

PP: 631-647

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: Money,
Cryptocurrency,
Criminology,
Criminal Policy.

Abstract

The science of law as one of the main sciences governing social relations, which in addition to legislation and regulation of social relations as a regulatory pillar of the application of law in society, in order to prevent chaos and disorder in social relations, people should react to new social phenomena. One of the new phenomena in the field of international economic order is the emergence of Cryptocurrencies, which has overshadowed the legal and economic affairs in Iran. Cryptocurrencies have raised new issues in the field of law and economics since their popularity in the country due to their different nature from common and traditional money, during this research, while examining the criminological causes, we will discuss how cryptocurrencies will increase the number of crimes committed directly and indirectly and is it necessary for the governments to adopt a different criminal policy in dealing with these crimes. This article tries to describe and analyze based on library sources to illustrate the challenges of the unregulated proliferation of cryptocurrencies and the achievement of the writing is proportional to the awareness of the statesmen to adopt the criminal policy that, while identifying and introducing illegal acts in the field of cryptocurrencies, succeed in formulating a comprehensive law and preventing it.

Citation: Bahadoran, S., Rahmat, M.R., Mazidi Sharafabadi, A. (2023). **Examining Cryptocurrencies in Increasing Crime Statistics Based on The Findings of Criminology and Their Differential Criminal Policy** *Geography (Regional Planning)*, 13(51), 631-647

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.321963.3497

* **Corresponding author:** Mohammad Reza Rahmat, **Email:** rahmat@meybod.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the

CC

BY

license

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Considering the rapid growth of various sciences and the increase in the number of human needs, including economic needs, on the one hand, and the connection of various sciences, including the two sciences of law and economics, on the other hand, it is necessary for researchers of each science to share their findings with other experts. Just as in the science of law and in human societies, the standard and criterion of criminalization is related to the importance, sensitivity, severity and weakness of the values accepted by the general public, so that if a value is important, it needs to be protected by criminal law. In the field of economics, there are principles and rules that must be protected in order to express the values and support those who are potential or actual victims of these actions, in case of committing a behavior that is contrary to these values, appropriate punishment is adopted for the perpetrators. Therefore, in order to prevent the occurrence of disease and crime in the economic field, economic criminal law has been established as an independent branch of criminal law. Cryptocurrencies are one of the newly emerging social phenomena in the field of economics, which, in addition to economics, have also been influential in the field of law and deserve to be investigated in this branch of law. The prevalence of cryptocurrencies is increasing globally due to the reluctance of people to use unsupported real money and to register their financial information in government organizations and institutions such as banks. Cryptocurrencies have no physical existence and are identified digitally based solely on virtual symbols. These funds are decentralized and do not belong to a specific person or organization or country, and no institution or bank has control over them. One of the characteristics of this type of money is that it is peer-to-peer, and when the cryptocurrency is transferred, it is deducted from one person's property and added to another's property, and there is no intermediary, exchange or bank that performs the transfer and mediation operations. Cryptocurrencies are pseudo-anonymous, and although all transactions are recorded in the block chain, they are all in the form of numbers and letters, and in fact, codes that cannot be identified. Basic cryptocurrencies are written as codes that are encrypted; Therefore, considering these characteristics and the special,

complex and sometimes dangerous nature of these types of money, it is significant to investigate and regulate them. Certainly, promotion without rules and outside the framework of crypto-currencies, in addition to being a direct basis for committing crimes such as money laundering, tax evasion, forming pyramid companies, financing terrorism, etc., can accumulate wealth and capital in the hands of only a few who know. They have enough and power to risk entering such markets, fueling the class gaps in the society and at the same time increasing these gaps and spreading poverty, they become the basis for committing other crimes as well. With the statement that a number of theoreticians in the field of criminology consider the existence of class differences in societies as one of the main reasons for the increase in the commission of crimes, a clear example of which is the supporters of the socialist school of criminology, therefore, it is necessary to pass appropriate regulations and regulate this phenomenon. The basic question of the research is, what criminal policy should the governments and Iranian legislators adopt regarding cryptocurrencies?

Methodology

Based on library sources, this article tries to describe and analyze the challenges of the unregulated spread of cryptocurrencies, and the achievement of the article is the awareness of the statesmen to adopt a criminal policy; which, while identifying and introducing illegal acts in the field of cryptocurrencies, succeeded in formulating a comprehensive and preventive law. In this research, firstly, the definition of cryptocurrency, the history of its origin and evolution is presented, then by looking at the approach of governments to this emerging phenomenon and pondering the views of criminology schools, to investigate how cryptocurrencies have a direct and indirect effect on the increase in crime statistics. It has been discussed and finally it is enough to express the appropriate criminal policy in facing this new social phenomenon.

Results and Conclusion

The phenomenon of cryptocurrencies is a relatively emerging phenomenon in society, which, in addition to influencing the field of economics, has also greatly affected the science of law, and since the creation of a ban by

governments with new phenomena only leads to the undergroundization of these phenomena, it is necessary for researchers To fully understand emerging phenomena and evaluate its advantages and disadvantages. Cryptocurrencies will have direct and indirect effects on the increase in crime statistics, therefore, in order to prevent the occurrence of some risks in this area, governments should first step by legally identifying cryptocurrencies and creating appropriate legal structures to create the basis for creating a supervisory capacity at least in part of the application. provide cryptocurrencies that are covered by the laws and in the second step, by examining the legal weaknesses in this regard, develop a comprehensive law and prevent, especially the criminal provisions, because the lack of

explanation of the criminal provisions in this area, the way to escape the perpetrators of acts that violate the rights of individuals If they trespass, he will leave it open.

It is pointed out that the unique features of cryptocurrencies and the attractiveness of its use and exchange platform require the adoption of a differential criminal policy; A policy that considers both prevention and active measures in response to criminal behavior by examining the etiology of crimes in this area, but since the platform of cryptocurrency exchanges is cyberspace, which itself has hidden layers that The reason of not being recognized by the police is attractive for users and criminals commit their criminal acts without worrying about it, it seems that the use of situational prevention methods is more effective than criminal responses.

References

1. Abbasi, Javad. Bitcoin – Earning, Selling and Investing. First Edition. Tehran: Chalon publishing house, 2017. [In Persian].
2. Bahadoran, Sara and Alireza Aghasi. "Security-oriented criminal policy from theory to practice". *Legal Studies Quarterly*, 7 (Summer 2019), 85-94. [In Persian].
3. Brunton, Finn. Digital cash. First Edition. Translated by Ali Ghorbanzadeh. Tehran: Way of Payment Publications, 2019.
4. Haji Dehabadi, Mohammad Ali. Criminal sociology. First Edition. Qom: Al-Mustafa International Translation and Publishing Center, 2014. [In Persian].
5. Khademan, Mahmoud. Abutaleb Kosha and Fateme Nouri. "Identifying the legal nature of cryptocurrencies with its structural analysis in Iran's legal system". *Judicial Law Journal*, 115 (Autumn 1400), 349-372. doi: jlj.2021.137039.3698/10.22106 [In Persian].
6. Khaleghi, Abolfath and Hamidreza Jafari Farani. "Sutherland's theory of preferred association and its investigation from the perspective of Islamic teachings and laws". The fourth conference of the National Congress of Community Empowerment in the field of humanities and psychological studies, (2018). [In Persian].
7. Khalilipaji, Aref and Baqer Shamlou. "Criminalization in the field of cryptocurrencies". *Criminal Law Studies*, 21 (Spring and Summer 1400), 29-68. doi: cld.2021. 14201230/10.30513 [In Persian].
8. Khalilipaji, Aref. "Evaluation of risk-based prevention of criminal risks of virtual currencies". *Two specialized quarterly journals of contract law and new technologies*, 3 (Spring and Summer 1400), 247-265. doi: clj.2021.313012. 1066/10.22133 [In Persian].
9. Mandani, Islam and Mohammad Ashuri. "Analysis of security-oriented criminal policy in the light of moral principles and standards of human rights". *Ethical Researches*, 1 (Autumn 2017), 183-204. [In Persian].
10. Mathematician, Seyed Mehran. Examining the legal aspects of digital currencies. First Edition. Tehran: Top Andishan Publications, 2017. [In Persian].
11. Mehta, Neil. Eddie Agashe and Part Detroje. The uproar or revolution of the present and future of blockchain and cryptocurrency. First Edition. Translated by Seyyed Ali Yadavar Nikrosh and Mohammad Saleh Norouzi. Tehran: Naqos Publications, 2019.
12. Mirzakhani, Reza and Hossein Ali Saadi. "Bitcoin and the legal-financial nature of virtual money". *Two scientific research quarterly journals of Iran's economic essays*, 30 (autumn and winter 2017), 71-92.
13. Momeni, Hadi. Mahmoud Rooh Al Amini and Mohammad Jaafar Saed. "Criminal policy of Iran in economic crimes". *Economic Jurisprudence Studies Quarterly*, 2 (Summer 1401), 109-127. doi: ejs.2022.334504. 1197/10.22034 [In Persian].
14. Noorbha, Reza. The field of criminology. Third edition. Tehran: Ganj Danesh Library Publications, 1383. [In Persian].

15. Rahiminejad, Ismail. *Criminology*. The seventh edition. Tehran: Farozesh Publications, 2017. [In Persian].
16. S. Simpson, Sally, and David Wisebird. *Criminology of white collar crimes*. Translated by Hamidreza Daneshnari and Azadeh Sadeghi. Tehran: Majd Publications, 1392.
17. Safari, Ali. Razia Saberi and Aref Khalilipaji. "Criminal Functions of Virtual Currencies - Criminological Analysis and Preventive Solutions". *Two Quarterly Encyclopaedia of Economic Laws*, 18 (Autumn and Winter 2019), 223-250. doi: lowecon.2020.48879.0/10.22067 [In Persian].
18. Shamlou, Bagher and Aref Khalilipaji. "A risk-based approach to criminal policy against money laundering". *Research Journal of Criminal Law*, 21 (Spring and Summer 2019), 127-152. doi: jol.2020. 12409. 1649/10.22124 [In Persian].
19. Shamlou, Bagher and Aref Khalilipaji. "Risk-based criminal policy against virtual currency technology", *Majlis and Strategy Quarterly*, 103 (Autumn 2019), 278-247. [In Persian].
20. Shamlou, Bagher and Aref Khalilipaji. "Virtualization of white-collar crime in the light of virtual currencies". *Judicial Law Journal*, 110 (Summer 2019), 67-99. doi: jlj.2020. 119555.3095/10.22106 [In Persian].
21. Soleimanipour, Mohammad Mahdi. Hamed Soltanijad and Mehdi Pourmathar. "Jurisprudential review of virtual money". *Two Scientific Research Quarterly Journals of Islamic Financial Research*, 2 (Spring and Summer 2016), 167-192. [In Persian].
22. Tavakoli, Fakhreddin. Syed Morteza Mortazavi and Mohsen Keshavarz Turk. "Determination of strategic factors effective in preventing cybercrimes with fuzzy Delphi approach". *Scientific Journal of Social Order*, 4 (Winter 2019), 113-140. doi: 20.1001.1.20086024. 2019. 12.4.5.8 [In Persian].
23. White, Rob. Fiona Haines. *Crime and criminology*. Eighth edition. Tehran: Hozha and University Research Center Publications, autumn 2015.
24. Wold, George Thomas Bernard and Jeffrey Snipes. *Theoretical criminology*. to print Translated by Ali Shujaei. Tehran: Samit Publications, summer 2016.
25. Young, Chambers CB. "Legal and regulatory issues of electronic money". Translated by Leila Armian, *Rond Magazine*, 47 (Winter 2014), 169-206.

مقاله پژوهشی

بررسی رمزارزها در افزایش آمار ارتکاب جرائم بر اساس یافته‌های جرم‌شناسی و سیاست جنایی افتراقی آنها

سارا بهادران - دانشجوی دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی یزد، ایران.

محمدرضا رحمت* - استادیار، گروه حقوق، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران.

علی مزیدی شرف‌آبادی - استادیار، گروه علم و هنر، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>علم حقوق به عنوان یکی از علوم اصلی حاکم بر روابط اجتماعی که علاوه بر قانونگذاری و تنظیم روابط اجتماعی، به عنوان رکن نظارتی اعمال قانون در اجتماع هم می‌باشد، جهت جلوگیری از آشوب و بی‌نظمی در روابط اجتماعی افراد، می‌بایست نسبت به پدیده‌های نوظهور اجتماعی واکنش نشان دهد. یکی از پدیده‌های نوین در عرصه نظم اقتصادی بین‌المللی، ظهور رمز ارزهاست که امور حقوقی و اقتصادی در کشور ایران را نیز تحت‌الشعاع قرار داده است. رمز ارزها از زمان رواج در داخل کشور با توجه به ماهیت متفاوتشان با پول رایج و سنتی مباحث جدیدی را در حوزه علم حقوق و اقتصاد مطرح نموده‌اند. در طی این تحقیق ضمن بررسی علل جرم‌شناسانه به این موضوع می‌پردازیم که رمز ارزها چگونه باعث افزایش آمار ارتکاب جرائم بصورت مستقیم و غیر مستقیم خواهند شد و آیا لازم است دولت‌ها در برخورد با این جرائم سیاست جنایی افتراقی را در پیش بگیرند.</p> <p>این مقاله بر اساس منابع کتابخانه‌ای به شیوه توصیف و تحلیل می‌کوشد تا چالش‌های رواج بدون قاعده رمزارزها را به تصویر بکشد و دستاورد نوشته، آگاهی دولتمردان جهت اتخاذ سیاست جنایی متناسب است؛ که ضمن شناسایی و معرفی اعمال غیر قانونی در حوزه رمزارزها، موفق به تدوین قانون جامع و مانع گردند.</p>	<p>شماره صفحات: ۶۴۷-۶۳۱</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p>
	<p>واژه‌های کلیدی: پول، رمز ارز، جرم‌شناسی، سیاست جنایی.</p>

استناد: بهادران، سارا؛ رحمت، محمدرضا؛ مزیدی شرف‌آبادی، علی (۱۴۰۲). بررسی رمزارزها در افزایش آمار ارتکاب جرائم بر اساس

یافته‌های جرم‌شناسی و سیاست جنایی افتراقی آنها. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۱). صص: ۶۴۷-۶۳۱

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.321963.3497

مقدمه

با توجه به رشد سریع علوم مختلف و افزایش تعداد نیازمندی‌های بشر من جمله نیازهای اقتصادی از یک سو، و پیوند علوم مختلف من جمله دو علم حقوق و اقتصاد از سوی دیگر، لازم است محققین هر علم یافته‌های خود را با سایر متخصصین به اشتراک بگذارند. همانگونه که در علم حقوق و در جوامع بشری معیار و ملاک جرم انگاری به اهمیت، حساسیت، شدت و ضعف ارزش‌های مورد قبول عامه مردم برمی‌گردد، بدین سان که اگر ارزشی از اهمیت برخوردار باشد اقتضای آن را دارد تا مورد حمایت حقوق کیفری قرار گیرد، در حوزه علم اقتصاد نیز اصول و قواعدی حاکم است که بایستی از آن‌ها صیانت نمود تا ضمن بیان ارزش‌ها و حمایت از کسانی که بزه دیده بالقوه و یا بالفعل این اعمال قرار می‌گیرند، در صورت ارتکاب رفتاری مغایر با این ارزش‌ها نسبت به مرتکبین مجازات متناسب اتخاذ شود. از همین روی و جهت جلوگیری و پیشگیری از وقوع بیماری و بزه در عرصه اقتصاد، حقوق جزای اقتصادی به عنوان شاخه‌ای مستقل از حقوق جزا تشکیل گردیده است. پول‌های رمز پایه یکی از پدیده‌های نو ظهور اجتماعی در حوزه اقتصاد می‌باشند که علاوه بر اقتصاد در حوزه حقوق نیز تاثیر گذار بوده‌اند و شایسته است در این شاخه از حقوق مورد واکاوی قرار گیرند. از آن جایی که پیدایش پدیده‌های جدید علاوه بر مزیت‌ها و تسهیلات قطعاً موجب بروز آسیب‌هایی نیز می‌گردد و در حال حاضر نیز رواج رمز ارزها به دلیل عدم تمایل افراد از استفاده از پول‌های حقیقی بدون پشتوانه و ثبت اطلاعات مالی‌شان در سازمان‌ها و نهادهای دولتی مانند بانک‌ها، در سطح جهانی با سرعت چشمگیری رو به افزایش است، نیاز به بررسی و شناخت این پول‌ها به خوبی احساس می‌شود.

پول‌های رمز پایه وجود فیزیکی ندارند، بلکه بصورت دیجیتال می‌باشند و صرفاً بر اساس نمادهای مجازی شناسایی می‌گردند. علاوه بر آن، این پول‌ها بصورت غیرمتمرکز می‌باشند بدین معنا که متعلق به فرد یا سازمان و یا کشور خاصی نیستند و هیچ نهاد یا بانکی بر آنها کنترلی ندارد. به عبارت دیگر گروهی افراد متخصص گمنام و ناشناس این سیستم را خلق، مدیریت و مورد بهره‌برداری قرار داده‌اند. یکی از ویژگی‌های این نوع پول همتا به همتا بودن آنهاست، بدین معنا که زمانی که رمزارز جابجا می‌شود از دارایی یک شخص کسر و به دارایی دیگری اضافه می‌شود و در این میان هیچ واسطه، صرافی یا بانکی که عملیات انتقال و واسطه‌گری را انجام دهد وجود ندارد. پول‌های رمز پایه شبه ناشناس می‌باشند و اگر چه تمام تراکنش‌ها در دفتر کلی به نام زنجیره بلوکی ثبت و ضبط می‌گردد، لیکن همگی بصورت اعداد و حروف و در واقع رمز می‌باشند که قابلیت شناسایی ندارند. پول‌های رمز پایه بصورت کدهایی نگارش می‌شوند که خود این کدها بصورت رمزنگاری شده هستند؛ لذا با توجه به این اوصاف و ماهیت خاص و پیچیده و بعضاً خطرناک این نوع پول‌ها بررسی و ضابطه مند نمودن آنها قابل ملاحظه می‌باشد.

قطعاً ترویج بدون قاعده و خارج از چارچوب ارزهای رمز پایه علاوه بر آنکه مستقیماً زمینه ساز ارتکاب جرائمی مانند پولشویی، فرارهای مالیاتی، تشکیل شرکت‌های هرمی، تامین مالی تروریسم و ... می‌باشد، می‌تواند با انباشت ثروت و سرمایه در دست عده‌ای تقریباً معدود که علم کافی و قدرت ریسک ورود در چنین بازارهایی را دارند، به شکاف‌های طبقاتی جامعه دامن زده و هم زمان با افزایش این شکاف‌ها و اشاعه فقر زمینه ساز ارتکاب سایر جرائم نیز گردند. با این بیان که تعدادی از نظریه پردازان در حوزه جرم‌شناسی وجود اختلاف طبقاتی در جوامع را یکی از علل عمده افزایش ارتکاب جرائم می‌دانند که نمونه بارز آن طرفداران مکتب جرم‌شناسی سوسیالیست است، لذا تصویب مقررات متناسب و ضابطه مند نمودن این پدیده، ضروری به نظر می‌رسد. لکن سوال اساسی این است که دولتها و مشخصاً قانونگذار ایران باید چه سیاست جنایی در خصوص رمز ارزها اتخاذ نمایند.

در این مقاله در ابتدا به تعریف پول رمز پایه، تاریخچه پیدایش و تکامل آن خواهیم پرداخت، سپس با نگاهی بر رویکرد دولت‌ها به این پدیده نوظهور و تعمق در دیدگاه‌های مکاتب جرم‌شناسی، به بررسی چگونگی تاثیر مستقیم و غیر مستقیم رمزارزها بر افزایش آمار ارتکاب جرائم خواهیم پرداخت و در آخر به بیان سیاست جنایی متناسب در رویارویی با این پدیده جدید اجتماعی اکتفا خواهیم نمود.

مبانی نظری

تعریف پول رمز پایه و تاریخچه پیدایش آن

ایده پول‌های دیجیتال به تحقیقات دیوید چام^۱ و استفان برندز^۲ در سال ۱۹۸۳ باز می‌گردد. افرادی چون آدام بک^۳ تاییدیه کار در شبکه و سازوکاری برای کنترل هرزنامه‌ها را توسعه دادند تا آنکه ویدای^۴ پروتکل پول رمزگذاری شده را پیشنهاد نمود. ویدای که یک متخصص حوزه فناوری اطلاعات است مفهوم پول مجازی را به معنای پول رمزگذاری شده، اولین بار در سال ۱۹۹۸ در تارنمای شخصی خود به عنوان یک ایده طرح نمود. مقصود او از این پیشنهاد، تسهیل امور مالی و ایجاد پولی بدون حضور واسطه‌ها بود، در واقع این ایده به دنبال فعال کردن پولی خود گردان بود که در میان کاربران خود با گستره‌ای جهان شمول و البته مجازی کاربرد داشته باشد؛ و از سوی دیگر نهادهای حاکمیتی و از جمله بانک مرکزی در کنترل آن دخالتی نداشته باشند. در طول سال‌های مختلف، این ایده در قالب‌های مختلف عموماً توسط متخصصین حوزه فناوری اطلاعات مانند هال فینی^۵ پیگیری شد، تا اینکه در سال ۲۰۰۹ بیت کوین به عنوان اولین واحد پول مجازی و نمونه موفق و عملیاتی طرح‌های سابق معرفی گردید (ریاضی مند، ۱۳۹۷).

برای ارائه تعریف جامع و مانع از پول رمز پایه و رمزارزها باید ابتدا به بررسی ماهیت آنها پرداخت. متأسفانه در عمل شاهد آن هستیم که از زمان راه‌اندازی پولهای مجازی، مجادلات و مناقشات بسیاری در مورد ماهیت آن وجود داشته است. سوالی که همواره مطرح است این است که آیا واقعاً می‌توان این پول‌ها را به عنوان یک ارز، سرمایه یا کار در نظر گرفت یا آنکه این پول‌ها دارای هیچ ارزش خاصی نیست؟ بانک مرکزی اروپا در سال ۲۰۱۲، ارز مجازی یا پول مجازی را چنین تعریف کرد: "نوعی پول دیجیتال و غیر مقررات گذاری شده که معمولاً توسط توسعه دهندگان آن صادر و کنترل می‌شود و در میان اعضای یک جامعه مجازی خاص پذیرفته شده است." شبکه اجرایی جرائم مالی که دفتری در وزارت خزانه‌داری آمریکا است ارز مجازی را برخلاف تعریف رایج خود از ارز در کتاب راهنمای این مجموعه در سال ۲۰۱۳ وارد و تعریف کرد "ابزار مبادله‌ای است که مانند یک ارز در برخی محیط‌ها به کار گرفته می‌شود اما تمام ویژگی ارز واقعی را ندارد." سرویس درآمد داخلی آمریکا که دفتر دیگری در وزارت خزانه داری آمریکا و متصدی جمع آوری مالیات است در مارس ۲۰۱۴ ارز مجازی را مال تلقی و برای آن وضع مالیات کرد و آن را ارز ندانست (همان (ibid.)، ۲۴).

در کشور ما اصلاحات صورت گرفته در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۹۹ و شناسایی رمز ارزها به عنوان ارز خارجی می‌توانست پایانی بر اختلافات در خصوص ماهیت رمز ارزها باشد و با تایید نهایی مصوبه مجلس شورای اسلامی توسط شورای نگهبان از این پس ارزهای مجازی به طور رسمی در دایره اموال قانونی در کشور و به تبع آن اموال موضوع جرم پولشویی قرار گیرند، امری که حذف آن توسط مجلس از لایحه اصلاحی همچنان شناسایی قانون رمز ارزها را در نظام حقوقی ایران به تاخیر انداخته است (خلیلی پاچی و همکاران، ۱۴۰۰). در سند "الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها" رمز ارز یک دارایی مالی محسوب شده است که این دارایی در شرایطی می‌تواند کارکرد پول را به خود بگیرد.

در صدق عنوان پول بر رمز ارزها با عنایت به مبانی حقوقی موجود میان اندیشمندان این حوزه اختلاف نظر وجود دارد.^۶ لکن می‌توان گفت رمز ارزها در هر نوع، شکل و قالب گونه‌ایی از اموال قلمداد شده و مالیت اعتباری دارند و این مالیت نه از طرف حکومت بلکه از سوی اجتماع و استفاده‌کنندگان آن اعتبار شده است.^۷ برخی از کشورها رمز ارزها را مشمول مقررات پولشویی قرار داده‌اند و این بدان معناست که این کشورها رمز ارزها را مال یا دارایی تلقی می‌کنند.

1. David Cham
2. Estefan Berndz
3. Adam Beck
4. Viday
5. Hall Finy

همانگونه که مشاهده می‌شود ابهام در ماهیت و ارائه تحلیل جامع از ماهیت پول مجازی که پول رمزپایه نیز نوعی از آن می‌باشد موجب شده است تا سیاست‌گذاران نتوانند به درستی در مورد آن قضاوت کنند و تعریف کاملی از آن ارائه دهند. لذا به نظر می‌رسد بررسی اوصاف و ویژگی‌های آن به درک صحیح از این پدیده نوظهور کمک خواهد نمود.

مهمترین ویژگی‌های رمز ارزها را می‌توان در پنج مورد خلاصه نمود، این ویژگی‌ها عبارتند از:

- دیجیتال بودن رمز ارزها:

رمز ارزها تنها به صورت کد وجود دارند و وجود فیزیکی نداشته و فقط نمادهایی برای نمایش فیزیکی آنها به کار می‌رود.

- غیرمتمرکز بودن رمز ارزها:

یکی از ویژگی‌های مهم که از جهتی مزیت و از جهتی عیب محسوب می‌گردد غیر متمرکز بودن رمز ارزهاست. رمز ارزها متعلق به هیچ فرد، سازمان یا کشوری نیست، به عبارت بهتر هیچ بانک یا نهاد مرکزی آن را کنترل نمی‌کند. در واقع گروهی از افراد متخصص گمنام و ناشناس از سر تا سر جهان هستند که برنامه نرم افزاری آن را اجرا نموده و در تلاشند تا سیستم پولی رمز ارزها را مدیریت کنند.

- همتا به همتا یا نظیر به نظیر:

در واقع شما وقتی رمز ارزی را دارید و آن را به کسی می‌دهید مستقیماً به آن فرد خواهد رسید و هیچ بانک، صرافی یا واسطه‌ای وجود ندارد.

- شبه ناشناس:

درحالی که تمامی تراکنش‌های رمز ارزی را می‌توان در دفتر کلی به نام زنجیره بلوکی مشاهده کرد اما نام ارسال کننده و دریافت کننده مشخص نیست و اعداد و ارقام صرفاً بیانگر هویت گردانندگان این بازار جهانی هستند. حتی افراد با نام مستعار و یا بی‌نام می‌توانند به فعالیت رمز ارزی بپردازند.

- رمزپایه:

قدرت رمز ارزها به عنوان پول دیجیتال، در کدهایش نهفته است به نحوی که هیچ کسی حق دسترسی بدون اجازه به رمز ارزها را ندارد (عباسی، ۱۳۹۷).

بررسی تاثیر پول‌های رمز پایه بر افزایش آمار ارتکاب جرائم

قبل از بررسی تاثیر پول‌های رمز پایه بر افزایش آمار ارتکاب جرائم باید به بررسی دو امر پرداخت:

- ۱- با عنایت به اینکه بسیاری از احکام جزایی کشور ما بر مبنای آموزه‌های شرعی بنا شده است باید به این مهم پرداخت که آیا اساساً امکان پذیرش این پدیده نوظهور در اجتماع توسط فقهای دینی و هیات حاکمه وجود دارد، اگر قائل به پذیرش آن با توسل به فقه پویا باشیم، اساساً ماهیت این پول‌ها از منظر فقها و دولتمردان ما چیست. زیرا که پاسخ به این سوالات مشخص خواهد نمود که چگونه پول‌های رمز پایه آمار ارتکاب جرائم را افزایش می‌دهد و چه جرائمی با استفاده از این پدیده نوظهور اتفاق می‌افتد. به عبارت دیگر اگر مطابق با نظر عده‌ایی از دولتمردان، قائل بر این امر باشیم که پول‌های رمز پایه مال تلقی می‌شوند قطعاً با تحقق عناصر عمومی و اختصاصی شاهد جرائم علیه اموال خواهیم بود بطور مثال ربایش آن مشمول جرم سرقت قرار می‌گیرد یا بردن آن توسط دیگری با استفاده از مانورهای متقلبانه و اغفال مالک آن، جرم کلاهبرداری را محقق می‌سازد.
- ۲- چگونه می‌توان در سایه آموزه‌های مکاتب جرم‌شناسی به تحلیل این پدیده پرداخت و با بررسی علل، سیاست جنایی متناسب با آن را یافت.

بررسی دیدگاه فقها و دولتمردان در خصوص پول رمز پایه با نگاهی بر رویکرد سایر دولت‌ها

با بررسی آموزه‌های فقهی مشخص می‌گردد که استفاده از پول‌های رمز پایه منافاتی با مقررات شرعی ما ندارد منتهی برای بررسی پول رمزپایه از منظر فقه باید دو سطح شخصی و حکومتی را مدنظر قرار داد، سطح فقه شخصی که به مسائل نگاه

شخصی دارند و سطح فقه حکومتی که با نگاه کلان و سیستماتیک به موضوعات و نهادها می‌پردازد. بر این اساس از منظر فقه شخصی این سوال وجود دارد که اگر یک نفر پول رمزپایه خرید و فروش کند یا سودی از آن حاصل نماید مسئله حلال و حرام بودن این سود چطور است، در منظر فقه حکومتی نیز باید ببینیم که رواج پول رمزپایه در کشور چه تحولاتی برای نظام اقتصاد اسلامی خواهد داشت و از این نوع پول چه نهادهای اجتماعی منتفع می‌شوند و چه نهادهایی از بین می‌روند.

در پاسخ به این سوالات باید گفت هرچند تاکنون موضع‌گیری رسمی از سوی مراجع در مورد این نوع پول و یا در حالت کلی نظام پول مجازی اتخاذ نشده است، اما در هر صورت، در سطح فقه شخصی، اگر به فتاوی مراجع در خصوص پول‌های رمزپایه مراجعه کنیم در نهایت می‌توان مسائل را طوری طرح کرد که به پاسخ‌های مثبت در این حوزه برسیم؛ ولی با نگاه فقه حکومتی، پول‌های رمزپایه چالش‌هایی دارند که نمی‌توان از کنار آنها به سادگی گذشت. چرا که آسیب‌های آن، نظام اقتصادی کشور را در سطح کلان درگیر خواهد کرد. به همین دلیل، شناخت موضوع و ابعاد و اثرات مختلف آن در نظام اقتصادی، قدم نخست در موضع‌گیری مناسب و ارائه احکام لازم در این خصوص است.

در مشروعیت فعالیتی که موجب تولید و ارزش پول مجازی می‌شود، تنها ملاحظه مشروعیت وجودی این پول‌ها است. اگر تولید این پول‌ها بر مبنای فعالیتی باشد که از نظر شارع مشروع نیست، مالیت این پول نیز با اشکال مواجه است و اعتبار آن مورد احترام شارع نخواهد بود. مطابق موازین فقهی در مالیت شرط است که شی یا عمل منفعت محله مقصوده عقلایی داشته باشد؛ وگرنه آن شی یا عمل مورد احترام شارع نخواهد بود. چنانچه مبنای تولید و گردش پول مجازی مشروع باشد، شارع در قبال این اعتبارات عرفی و قراردادهای مانع ایجاد نمی‌کند. بنابراین چنانچه پول مجازی به واسطه اعتبار خالق آن تقرر وجود یابد و منشا تولید آن فعالیت یا مالی با منفعت محله مقصوده عقلایی باشد، مادام که این قرارداد مورد احترام کاربران آن باشد مورد احترام شارع نیز خواهد بود (سلیمانی پور و همکاران، ۱۳۹۶).

از منظر فقه حکومتی با استناد به ادله‌ایی مانند قاعده لاضرر- قاعده احترام- قاعده اتلاف- قاعده عدالت و قاعده مصلحت که همگی نافی سیاست‌های غلط پولی و تغییر ضرری در حجم پول هستند مقتضی است تا زمانی که سامانی از طرف حاکمیت برای کنترل پول‌های مجازی در اقتصاد واقعی ترتیب داده نشده است از ورود پول‌های مجازی در دنیای حقیقی جلوگیری گردد. بی‌تردید حیات این پول‌ها در جوامع مجازی خود بی‌آنکه تاثیرگذار در نظم پول واقعی شود با اشکالی مواجه نخواهد بود و مشروع است؛ اما اگر ورود این به اصطلاح پول‌های مجازی به دنیای حقیقی به پدیده‌هایی چون تغییر حجم پول- تضييع اموال غیر و پدیده‌های خلاف مصلحتی چون خروج ارز و تسهیل جرائم بیانجامد به استناد این قواعد فقه که بیشتر ناظر به فقه حکومتی است و در ذیل به توضیح مختصر آنها خواهیم پرداخت، می‌توان نهادینه شدن پول رمزپایه در سیستم مالی کشور را از نظر شرعی دچار اشکال دانست.

بررسی پول‌های رمزپایه از منظر قاعده لاضرر: از آنجا که ورود بی‌رویه پول‌های مجازی بدون نظارت حاکمیت به عنوان سیاست‌گذاران انحصاری سیستم پولی و مالی کشور ممکن است موجب تضييع حقوق آحاد جامعه و ثروت‌های ملی شود، به استناد قاعده لاضرر می‌توان تولید و جریان این پول‌ها را در اقتصاد واقعی نادرست دانست.

بررسی پول‌های رمزپایه از منظر قاعده حفظ نظام: با عنایت به چالش‌های پول‌های مجازی مانند مشکلات امنیتی- تسهیل جرائم اینترنتی- فرار مالیاتی و پولشویی که موجب اختلال نظام اقتصادی و حتی سیاسی و اجتماعی جامعه خواهد شد مصلحت اقتضا می‌کند تا حاکم اسلامی تا به سامان رسیدن تولید و جریان این شکل از پول از ورود آن به اقتصاد واقعی جلوگیری کند (میرزاحانی و همکاران، ۱۳۹۷).

بررسی پول‌های رمزپایه از منظر قاعده احترام: بر اساس قاعده احترام و حرمت تضييع اموال مسلمین، ورود بدون نظارت این پول‌ها در اقتصاد واقعی موجب تغییر ضرری در حجم پول و ثروت‌های اقتصاد واقعی است که بر این اساس تزریق چنین پولی با عنوان حرمت روبرو است.

بررسی پول‌های رمزیپایه از منظر قاعده اتلاف: اگر سیاست‌گذار پولی با عدم رعایت مصلحت و غبطه مسلمین و سیاست‌هایی که موجب تضییع اموال مسلمین است موجب کاهش ارزش ثروت و تضییع حقوق گردد مطابق قاعده اتلاف ضامن است و فعل ضرری او به استناد قاعده احترام و اصل حرمت تضییع اموال مسلمین عنوان حرمت دارد (سلیمانی نژاد و همکاران: ۱۸۳). با تدقیق در مراتب فوق مشخص می‌گردد صرف نظر از آنکه علت ایجاد اختلاف میان فقها ناشی از مشخص نبودن ماهیت این پول‌هاست، به نظر می‌رسد آنچه مورد نهی فقهای دینی قرار گرفته است رواج خارج از چارچوب و ضابطه این پدیده نوظهور است، نه استفاده و شیوع آن تحت نظارت و با رعایت بایدها و نبایدها. هم‌چنین از سوی دیگر، شاهدیم دولت‌ها هیچ‌گاه نتوانسته‌اند در برابر خواست‌های اعضای جامعه خویش و رواج پدیده‌های جدید مقاومت نمایند و البته غالباً مقاومت در این خصوص نیز منطقی نمی‌باشد؛ لذا بهتر است از یک سو اقتصاددانان با اتخاذ تدابیر جدید این پدیده نوظهور را در سیستم پولی به رسمیت بشناسند و از سوی دیگر مقنن چارچوب بایدها و نبایدها را مشخص و ممنوعیت‌ها و محدودیت‌ها را صراحتاً معین کند تا با روشن شدن مرز اعمال مباح قانونی و اعمال غیر مباح، نظم را برقرار و با قانون شکنان برخورد نماید.

کشورها رویکردهای مختلفی را در زمینه سیاست‌گذاری بیت‌کوین که نمونه‌ای شایع از رمزارزهاست در حوزه‌های مختلف بانکی - کسب و کار و مصرف اتخاذ کرده‌اند، این رویکردها را در سه طبقه کلی می‌توان طبقه‌بندی کرد ۱- رویکرد ممنوعیت در استفاده از بیت‌کوین ۲- رویکرد مشاهده و ارزیابی ۳- رویکرد سیاست‌گذاری خاص و تنظیم‌گری. بر این اساس کشورها با پیگیری هر یک از رویکردهای فوق سیاست‌های خود را بر مبنای آن پیش می‌برند (شاملو و همکاران، ۱۳۹۹). در حال حاضر اکثر دولت‌ها، از یک سو با گسترش نگاه کالا محور به جای پول محور به رمزارزها، سعی در به حاشیه راندن این پدیده نوظهور دارند و از سوی دیگر از این فن‌آوری جهت منافع خویش بهره می‌برند.

بانک مرکزی ایران در ابتدا سیاستی مانند کشور چین اتخاذ نمود. مطابق با دستورالعمل بانک مرکزی ایران مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۹ به استناد قابلیت استفاده از ارزهای مجازی در پولشویی و تامین مالی تروریسم، هرگونه استفاده از آنها در مراکز پولی و مالی کشور ممنوع شد. این رویکرد منفعلانه و تلاش برای محو کردن صورت مسئله به جای ارائه یک پاسخ و راهکار مناسب، نه تنها مفید واقع نخواهد شد، بلکه پیامدهای منفی از جمله زیر زمینی شدن فعالیت‌های این حوزه را در پی خواهد داشت؛ با این حال بانک مرکزی ایران در چرخشی قابل توجه با انتشار پیش نویس سند الزامات و ضوابط حوزه رمز ارزها مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۸ در صدد اتخاذ رویکردی مناسب در این زمینه است. این سند با هدف بررسی و ارائه نظریات متخصصان و صاحب‌نظران منتشر شده است و پس از انجام اصلاحات احتمالی و با تصویب شورای پول و اعتبار جهت اجرا ابلاغ خواهد شد (همان، *ibid.*، ۲۵۷).

بررسی وضعیت رمزارزها از منظر نظریات جرم‌شناسی

در اصطلاح جرم‌شناسی یکی از رشته‌های علوم جنایی است که عوامل و فرایندهای بزهکاری و بزه‌دیدگی و نیز بزهکاران و بزه‌دیدگان و حالت خطرناک آنان را به روش علمی مورد مطالعه قرار می‌دهد تا بتواند بهترین و موثرترین شیوه‌ها و روش‌ها را برای پیشگیری از آنها و نیز اصلاح و درمان بزهکاران و بزه‌دیدگان ارائه دهد (رحیمی نژاد، ۱۳۹۷).

از میان نظریه‌های مختلف جرم‌شناسی که هر یک به بررسی علل خاصی بر ارتکاب جرائم می‌پردازند، نظریات معاشرت ترجیحی ساترلند (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹) انتقال فضایی و انتخاب عقلایی به وضوح می‌توانند علل تمایل افراد به استفاده از فضای مجازی که بستر رشد و شیوع رمزارزها و خود یکی از علل تمایل افراد به استفاده از رمزارزهاست را تبیین نمایند. در این بخش ابتدا به بررسی نظریات فوق پرداخته، سپس به بیان تاثیر مستقیم رمز ارزها بر افزایش آمار ارتکاب جرائم خواهیم پرداخت و در آخر این بخش با تطبیق مولفه‌های نظریه جرم‌شناسی سوسیالیست بر این پدیده نوظهور اجتماعی به بیان چگونگی تاثیر غیر مستقیم پول‌های مجازی بر افزایش آمار ارتکاب جرائم خواهیم پرداخت.

نظریه جرم‌شناسی معاشرت ترجیحی: نظریه معاشرت ترجیحی ساترلند نشان می‌دهد که رفتارهای بزهکارانه از طریق تعامل با گروه‌های شخصیتی صمیمی آموخته می‌شود. در جرائم رایانه‌ای این تبادل اطلاعات بین افراد آشنا و ناآشنا از طریق فضای مجازی ساده‌تر و گسترده‌تر است و تاثیرگذاری آن بر دیگران بیشتر می‌شود (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹).

ساترلند جرم را از منظر جامعه‌شناسی جنایی مورد بررسی قرار داده و بیان داشته که یک رفتار مجرمانه در اثر فرآیند یادگیری در اثنای روابط اجتماعی با گروه‌های اجتماعی و در یک زیست بوم جرم‌زا ایجاد می‌شود به عبارت دیگر جرم از فرآیند یادگیری اجتماعی نشات می‌گیرد (خالقی و همکاران، ۱۳۹۸).

امروزه در برابر فضای حقیقی فضای مجازی ایجاد شده که بعنوان یک رسانه گروهی گسترش زیادی یافته و در این محیط گروه‌های دوستانه مجازی ایجاد می‌شود که قدرت جذب مخاطب آن بالاست.

نظریه جرم‌شناسی انتقال فضایی: اشخاصی که در فضای خارج از فضای مجازی به عنوان اشخاص قانون‌مدار شناخته می‌شوند اما ویژگی‌های منحصر به فرد فضای مجازی کشش‌های درونی بزهکارانه و غالباً سرکوب شده آنها را برمی‌انگیزد و در نتیجه در بستر مجازی مرتکب جرم می‌شوند (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹). از آن جایی که بستر مبادلات رمزارزها فضای مجازی است برای کاربران با مقاصد مجرمانه، جذابیت دارد.

نظریه جرم‌شناسی انتخاب عقلایی: بر اساس نظریه انتخاب عقلایی یا منطقی بزهکار کلارک^۱ و کورینش^۲ مجرمان بالقوه تصمیم‌گیرندگان عقلی هستند که به دنبال تامین منافع اقتصادی خود پس از ارزیابی میزان خطر و منافع حاصل از طریق ارتکاب جرم می‌باشند و روند تصمیم‌گیری در جرائم مختلف متفاوت می‌باشد.^۳

عقلانیت بزهکار مانند هر انسانی حکم می‌کند که همواره با استفاده از بهترین و پرثمر ترین و کم ریسک ترین روش‌ها اقدام کند. از این رو ارزش‌های مجازی و ویژگی‌های ذاتی و وضعیت شکل گرفته پیرامون آن شرایط مناسبی را برای ارتکاب جرم پدید می‌آورد (شاملو و همکاران، ۱۳۹۹).

تاثیر مستقیم رمز ارزها بر آمار ارتکاب افزایش جرائم:

از آن جایی که جرائم تابع فرصت‌ها هستند و جهانی شدن که به واسطه توسعه فناوری شتاب بیشتری به خود گرفته فرصت‌های فراوانی را برای انواع فعالیت‌های مجرمانه به وجود آورده است (سیمپسون و همکاران، ۱۳۹۲)، و از سوی دیگر چهار عامل انعطاف‌پذیری هویت - ناشناختگی - سهولت شرکت در عملیات مجرمانه و فقدان بازدارندگی از عوامل تسهیل‌کننده تجارت غیرقانونی در فضای مجازی شناخته می‌شوند که با وجود ارزش‌های مجازی تقویت شده‌اند (شاملو و همکاران، ۱۳۹۹)، جنبه‌های مجرمانه رمز ارزها را می‌توان تهدیدی علیه نظام عدالت کیفری دانست. شاهد عینی این ادعا پرونده معروف جاده ابریشم می‌باشد.

علاوه بر دلایل فوق که از علل جذابیت‌های استفاده از فضای مجازی و لایه‌های پنهان اینترنت یا دارک نت‌ها، برای بزهکاران است؛ عدم تمایل افراد از استفاده از پول‌های حقیقی بدون پشتوانه، مشخص نبودن ماهیت حقوقی و وضعیت قانونی رمزارزها نیز در گرایش افراد به استفاده از رمزارزها موثر است. عدم تبیین ماهیت رمزارزها و قانون‌گذاری در این حوزه، بزهکاران را قادر خواهد ساخت تا در مقام دفاع و برای رهایی از مجازات‌های خالهای قانونی را دستاویز نمایند و چنانچه تمایل دستگاه قضایی بر اعمال مجازات بر این افراد باشد، قضات ناگزیر به استناد به مواد دیگر از سایر قوانین می‌باشند و این امر می‌تواند مخالف با اصل برائت و در نتیجه منتهی به تضییع حقوق متهمان گردد. از سوی دیگر از آن جایی که رویکرد بسیاری از کشورها به این پدیده تاکنون جنبه منفعلانه داشته است و ماهیت رمزارزها به طور واضح مشخص نگردیده است، مجالی برای مرتکبان فراهم گردیده تا از

این خلاء قانونی سوءاستفاده نمایند بطور مثال در پرونده آلبرشت^۱ در سال ۲۰۱۴ در ایالت متحده امریکا، متهم ادعا نمود چون ارزشهای مجازی پول نیستند، بنابراین معاملات با آن هم مشمول مقررات پولشویی قرار نمی‌گیرد.

پول‌های مجازی در زمینه صنعت فیلم‌های مستهجن - قاچاق غیر قانونی داده‌های شخصی - فروش اسناد جعلی - قاچاق غیر قانونی مواد مخدر و حتی قتل‌های نیابتی با استخدام قاتلان حرفه‌ای استفاده می‌شود. همچنین از رمز ارزها برای پولشویی و تامین مالی تروریسم - فعالیت‌های مربوط به قمار و شرط بندی استفاده می‌شود.

بعد دیگر استفاده از ارزشهای مجازی در عملیات مجرمانه استفاده از آن در فعالیت ناظر به طرح پونزی است. طرح پونزی یک سرمایه‌گذاری فریبکارانه است که در طرح سودهایی که به سرمایه‌گذاران برگردانده می‌شود از بهره‌های متعارف به طور غیر عادی بالاتر است. این طرح به جای آنکه سودی از فعالیت‌های اقتصادی واقعی به سرمایه‌گذاران پرداخت کند از پول خودشان یا از پول دیگر سرمایه‌گذاران به آنها سود پرداخت می‌کند (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹).

بنابراین رمز ارزها یا به طور مستقیم برای دستیابی به یک نتیجه مجرمانه همانند خرید اقلام ممنوعه استفاده می‌شود یا در تسهیل ارتکاب جرم مورد استفاده قرار می‌گیرند مانند پولشویی. گاهی اوقات هم ارزشهای مجازی می‌توانند به عنوان موضوع جرم باشند، مانند استفاده از رمز ارزها در جرم دادن یا دریافت وجه رشوه واسطه‌گری در دریافت رشوه.

ارزشهای مجازی همچنین می‌توانند به عنوان هدف یا ابزاری برای ارتکاب جرائم مربوط به ورشکستگی مورد استفاده قرار گیرند. با توجه به اینکه در حال حاضر معاملات و خریدن رمز ارزها توسط نهادهای دولتی کنترل نمی‌شود بنابراین شخص قبل از آغاز ورشکستگی خود این حق را دارد تا با پول خویش ارزشهای مجازی خریداری کند و پس از آن این پول را تبدیل به ارز رایج و واقعی نماید یا مالکیت مال خاصی را به دست آورد.

ارزشهای مجازی علاوه بر دنیای مجازی، در دنیای واقعی نیز برای بزهکاران جذاب می‌باشد؛ مثلاً اخاذی و درخواست پول بعد از آدم ربایی از جمله جرائمی هستند که در دنیای حقیقی ارتکاب می‌یابند؛ اما بزهکار، بزه دیده را مجبور به انتقال پول به صورت ارز مجازی می‌نماید (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹).

تاثیر غیرمستقیم رمز ارزها بر آمار ارتکاب افزایش جرائم با نگاهی به مولفه‌های نظریه جرم‌شناسی

سوسیالیست

قدیمی‌ترین و مستندترین نظریه‌های دارای یک جهت گیری نافردي آنهايي هستند که رفتار مجرمانه را بر حسب تفاوت‌ها یا تاثیر اقتصادی تبیین می‌کند. پژوهش‌های بی‌شماری در مورد ارتباط میان جرم و شرایط اقتصادی وجود دارد. این فرض که میان جرم و فقر رابطه معکوس وجود دارد، یعنی هر چقدر شخص در شرایط اقتصادی سخت‌تری به سر ببرد احتمال ارتکاب جرم از سوی او خصوصاً جرائم علیه اموال و مالکیت بیشتر است، در سراسر تاریخ یافت می‌شود؛ و عموماً همگان بر آن باور دارند، هر چند بعضی از پژوهش‌ها یافته‌های فوق را تایید نمی‌نمایند، لکن جای شک وجود ندارد که هم فقر و هم نابرابری به طور قطع با جرم به ویژه جرم خشونت بار هم بسته اند؛ ولی این مسئله که آیا آنها علت جرم هستند یا خیر موضوع دیگری است. در حال حاضر می‌توان مورد قوی تری را مطرح کرد مبنی بر اینکه سطح نابرابری اقتصادی کلی در یک جامعه یعنی شکاف بین ثروتمندترین و فقیرترین شهروند تاثیر علی بر سطح جرم خشونت بار در آن جامعه دارد (جرج ولد و همکاران، ۱۳۹۶).

مارکس^۲ و انگلس^۳ به محیط اقتصادی توجه کرده‌اند و اعتقاد داشتند که تاریخ اثر انسانهاست و اعمال گوناگون که تاریخ را می‌سازند با اراده انسان‌ها مشخص می‌گردد؛ که این اعمال ناشی از اندیشه‌های بشری است که تحت تاثیر شرایط اجتماعی که

1. Albershet

2. Marx

3. Engels

خود نیز تحت تاثیر طبقات و شرایط اقتصادی قرار می‌گیرد مشخص می‌شود، لذا همه چیز در ارتباط با محیط مادی است و مجرمیت نیز نتیجه شرایط غلط اقتصادی و زاینده عدم تساوی طبقاتی می‌باشد و این بی‌عدالتی اقتصادی یا بهتر گفته شود رژیم سرمایه‌داری است که جرم را ایجاد می‌کند؛ زیرا جرم عکس‌العملی در مقابل بی‌عدالتی اجتماعی است و فقط انقلاب پرولتاریا و جامعه فاقد طبقات می‌تواند بزه را نابود کند (نوربها، ۱۳۸۳).

اندیشمندان مارکسیست بر آنند که در درون جامعه‌های سرمایه‌داری معاصر شیوه‌های تولید سرمایه‌داری در سطح‌های متعدد ملی و جهانی عمل می‌کند و این وضعیت آثار اقتصادی - اجتماعی و سیاسی خود را در پی دارد که نتیجه آن رو به رشد بودن شمار فقیران و در کنار آن ثروتمندتر شدن ثروتمندان در هر دو سطح ملی و بین‌المللی است. به ادعای نظریه پردازان مارکسیست، متمرکز شدن ثروت و قدرت در دست یک طبقه کوچک سرمایه‌دار پیامدهای خاص خود را در هر دو عرصه تعریف جرم و همچنین واکنش‌های جامعه در برابر این پدیده را در پی دارد. این نظریه پردازان همچنین یادآور می‌شوند که صاحبان قدرت قادرند تا ماهیت واکنش اجتماعی را در برابر رفتارهایی که مجرمانه محسوب می‌شود تحت تاثیر قرار دهند (واپیت و همکاران؛ ۱۳۹۵).

در این میان، رمز ارزها می‌توانند شکافی عمیق میان اقصای جامعه ایجاد نمایند؛ زیرا که افرادی که سواد استفاده از این ارزهای رمزی را دارند و از سوی دیگر قدرت ریسک بالایی دارند با ورود به این بازارهای مالی و خرید مقادیر زیادی از رمز ارزها روز به روز بر قدرت اقتصادی خویش و تاثیر گذاری بر این بازارها می‌افزایند در نتیجه ثروتمندتر شده و افرادی که به دلیل عدم آگاهی و ترس از دست دادن دارایی اندک خویش از ورود به این بازارها امتناع نموده و روز به روز فقیرتر می‌شوند و در نهایت فاصله طبقاتی میان افراد جامعه بیشتر شده، فقر میان عده‌ایی گسترش می‌یابد و آمار ارتکاب جرائم افزایش می‌یابد. در بررسی روانشناسانه مجرمان شاهدیم که عده‌ایی از مجرمان علت ارتکاب جرم را ناچاری و یا اضطراب بیان می‌کنند و عده‌ایی دیگر نسبت به شرایط نامساوی اجتماعی و اقتصادی اعتراض داشته و خود را مستحق بدست آوردن بعضی امتیازها و دارایی‌ها دانسته و افراد متمکن و صاحب قدرت را نسبت به آن چه دارند ذی حق نمی‌دانند و تصور می‌نمایند این افراد با تجاوز به حق آنها به این قدرت و موقعیت رسیده‌اند، لذا به زعم خویش با ارتکاب جرم به اهداف خود رسیده و حق خویش را پس می‌گیرند، دیدگاهی که توسط نظریه پرداز جرم‌شناسی فشار مرتون نیز بیان گردیده است.

به باور مرتون^۱ فرهنگ هر جامعه آرمان‌ها و اهداف معینی را برای اعضای آن جامعه تعریف و مشخص می‌کند که تحصیل آن‌ها ارزش دارد؛ مثلاً در جامعه آمریکا این آرمان‌ها و اهداف ثروت است؛ بدیهی است وقتی ساختار اجتماعی - اقتصادی این جامعه امکان تحصیل هدف یاد شده (ثروتمندی) را برای همگان بصورت برابر فراهم نکند و در عین حال این هدف بسیار مهم‌تر از شیوه تحصیل آن باشد پاره‌ای از افراد که فاقد فرصت‌ها و ابزارهای مشروع دستیابی به این هدف هستند به اتخاذ رفتارهای ناهنجار جهت تحصیل این هدف روی می‌آورند تا برای خود پایگاه و حیثیت اجتماعی لازم را بیابند. در واقع نبود ابزارها و امکانات دستیابی به آمال و اهداف مورد اصرار جامعه افراد را به اتخاذ روش‌ها و ابزارهای نامشروع می‌کشاند (حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۹۴).

همانگونه که ملاحظه گردید ظرفیت‌های مجرمانه ارزهای مجازی بسیار بالا و فراگیر می‌باشد و نیاز به تدوین قانون و جرم‌انگاری برخی از رفتارها در این زمینه مشهود است، از سوی دیگر حمایت از امنیت اقتصادی - مهار خطرناکی - احتیاط انگاری عدالت کیفری - جهانی شدن بزهکاری از جمله عللی می‌باشند که ضرورت جرم‌انگاری در حوزه رمز ارزها را توجیه می‌کند. تاخیر قابل توجه در اجرای اقدامات ضروری به افزایش چشمگیر هزینه کل فرآیند قانون‌گذاری منجر می‌شود (سی بی یانگ، ۱۳۸۴). لیکن قبل از تدوین قانون جامع و مانع باید سیاست جنایی متناسب با این پدیده را یافت.

سیاست جنایی در خصوص رمزارزها

مطابق با تعریف خانم دلماس مارتی^۱ سیاست جنایی در مفهوم موسع خود هم ناظر بر اقدامات لازم در جهت پیشگیری وضعی پیش از ارتکاب جرم می‌باشد و هم ناظر بر پاسخ‌های کنش گر بعد از ارتکاب جرم. لذا از آنجا که اخذ سیاست جنایی در خصوص رمزارزها نیز از این الگو مستثنی نمی‌باشد، لذا مطالب این بخش را نیز طی دو بند ارائه خواهیم نمود.

سیاست جنایی مبتنی بر پیشگیری: عده‌ایی از اندیشمندان معتقدند جهت اتخاذ سیاست جنایی مناسب در برابر ارزشهای مجازی بهتر است که این ارزشها را تحت پوشش مقررات پولشویی قرار دهیم، امری که با توجه به ظرفیت‌های جدید قانون مبارزه با پولشویی اصلاحی ۱۳۹۷ و آیین‌نامه اجرایی مصوب ۱۳۹۸ قانون مزبور در پهنه نظام تقنینی ایران پس از روشن شدن وضعیت حقوقی ارزشهای مجازی قابل اعمال است (شاملو و همکاران، ۱۳۹۹).

در خصوص پولشویی، اکثر کشورها رویکرد ریسک مدار را مورد پذیرش قرار داده‌اند. در رویکرد ریسک مدار ابتدا ریسک‌های مجرمانه ارزشهای مجازی شناسایی می‌شود؛ سپس حوزه‌های ریسک‌پذیر پولی و مالی در برابر این ارزشها تعیین و در نهایت اقدامات مبتنی بر ریسک مانند الزامات گزارش‌دهی در این زمینه در دستور کار قرار می‌گیرد. هدف از این راهبرد، دسته‌بندی خطر و وضعیت خطرزا به منظور پیشگیری از ارتکاب جرم - کاهش احتمال ارتکاب جرم و تکرار جرم و افزایش فراوانی خطر شناسایی مجرمان واقعی و احتمالی و ایجاد بازدارندگی در برابر آنها از سوی نظام پولی و مالی است (شاملو و همکاران، ۱۳۹۹). بدون تردید گزاره اصلی در اتخاذ رویکرد ریسک مدار به این جرم این است جرم امری اجتناب‌ناپذیر است و تنها باید آن را مدیریت کرد.^۲

رویکرد مدیریتی ریسک مدار به جرم و به طور کلی به سیاست جنایی، در جامعه‌ای مطرح شد که آن را جامعه خطر یا ریسک مدار نام می‌نهند؛ یعنی مرحله‌ای از تحولات جامعه مدرن که در آن خطرهای اجتماعی - اقتصادی - زیست محیطی و فردی ناشی از پویایی تغییرها که بیش از پیش از محدود کنترول مراجع ناظر بر ایمنی و امنیت جامعه صنعتی و پسا صنعتی خارج می‌مانند.

در این رویکرد، پیشگیری اجتماعی که علت محور است موضوعیت خود را از دست می‌دهد و به جای آن از فناوری‌های نوین برای شناسایی گروه‌های خطر دار - دسته‌بندی خطر - وضعیت‌ها و محیط‌های خطرزا به منظور کاهش فراوانی خطر ارتکاب جرم و تکرار جرم و افزایش فراوانی خطر شناسایی - خنثی سازی - دستگیری و دور کردن مجرمان بالقوه و بالفعل از جامعه استفاده می‌شود (همان).

بی تردید اهمیت موضوع پیشگیری از جرم پاسخ‌گذاری کنشی در برابر فن‌آوری ارزشهای مجازی را تبدیل به اولویت سیاست جنایی کرده است. امری که در چارچوب رویکرد ریسک مدار گروه ویژه اقدام مالی در برابر پولشویی با پوشش الزامات پیشگیری ریسک مدار بر مخاطرات جنایی ارزشهای مجازی در سطح ملی و فراملی در دستور کار قرار گرفته است. از این رو مطابق منطق رویکرد پیشگیری ریسک مدار و با تاکید بر مولفه‌هایی چون احتمالی بودن - جهانی بودن و قابل ارزیابی بودن ریسک ارزشهای مجازی، راهنمای مفصلی توسط گروه مزبور خطاب به کشورها منتشر شده است تا در پرتو آن به شکل منسجمی تدابیر پیش‌گیرانه مدنظر قرار گیرد. با این حال از یک سو ارزیابی تدابیر مزبور و روند اجرای آن‌ها توسط کشورها و از سوی دیگر سرعت تحولات فناورانه ارزشهای مجازی گواه آن است که رویکرد پیشگیری ریسک مدار به تنهایی نمی‌تواند رویکردی کامل و مطلوب در جهت مهار مخاطرات جنایی ارزشهای مجازی محسوب شود (خلیلی پاچی، ۱۴۰۰).

سیاست جنایی مبتنی بر اقدامات کنش‌گرانه: کاربران رمزارزها معمولاً توانایی فنی بیشتری نسبت به قانونگذاران دارند. تلاش دولت‌ها برای متوقف کردن رمزارزها در بسیاری از اوقات به نتیجه نمی‌رسد زیرا استخراج کنندگان و مبادله کنندگان به آسانی فعالیت‌های خود را به مکان‌های مجاز منتقل می‌کنند (نیل مهتا و همکاران، ۱۳۹۹). لذا ضرورت جرم‌انگاری پیش‌دستانه برخی

رفتارهایی که تهدید علیه امنیت اجتماعی - اقتصادی و سیاسی کشور می‌باشد آشکار می‌گردد و در این میان قبل از جرم انگاری باید چارچوب سیاست جنایی متناسب توسط اندیشمندان ترسیم گردد.

جرم انگاری پیش‌دستانه یکی از جلوه‌های افزایش مداخله حقوق کیفری است که استفاده از اصل حداقلی و کمینه حقوق جزا را نقض می‌کند، ماهیت دارای ریسک رمز ارزها نقش موثری در شکل‌گیری جرم انگاری پیش‌دستانه دارد (خلیلی پاچی، ۱۴۰۰). یکی از معیارهای توجیه افتراقی‌سازی سیاست جنایی و رسیدگی کیفری توجه به پیامدهای یک جرم می‌باشد که آثار مخرب و متعدد یک جرم می‌تواند توجیهی برای رسیدگی افتراقی باشد (مومنی و همکاران، ۱۴۰۱) که در خصوص آثار مخرب رواج بی‌قاعده رمزارزها به حد کافی سخن رفت.

هر چند بر مولفه‌های سیاست جنایی امنیت‌مدار ایرادات اساسی وارد می‌باشد اما به نظر می‌رسد ماهیت پرخطر رمزارزها برای افراد و دولت‌ها، بهره‌گیری از یافته‌های سیاست جنایی امنیت‌مدار را در این خصوص توجیه نماید، از سوی دیگر به نظر می‌رسد تنها به علت ظهور پدیده‌های نوین مجرمانه که یکی از آنها رمزارزهاست، معدودی از کشورها به منظور حاکمیت امنیت در مورد جرائم خاصی حاضر به محو کردن حقوق اولیه بشری از جمله دادرسی عادلانه شده‌اند (مندی و همکاران، ۱۳۹۷).

امنیت‌گرایی در اصطلاح یعنی مبتنی کردن قواعد و مقررات حقوق کیفری بر امنیت اگر چه به قیمت شکسته شدن عدالت و نگذاشتن پایه احقاق حق بر مساوات و عدم توجه به حقوق متهم تمام شود به عبارت دیگر در سیاست جنایی امنیت‌مدار تنها هدف ایجاد یا بازگشت امنیت به جامعه است و در این راه نقض حقوق بشر و اصول دادرسی منصفانه نیز قابل توجیه است (بهادران و همکاران، ۱۳۹۹).

با عنایت به مطالب عنوان شده در دو قسمت انتهایی این تحقیق به نظر می‌رسد ماهیت متفاوت و پرخطر رمزارزها تدوین یک سیاست جنایی افتراقی را می‌طلبد که این سیاست با بهره‌گیری از مولفه‌های سیاست جنایی ریسک‌مدار در مقام پیشگیری و سیاست جنایی امنیت‌مدار در مقام پاسخ‌دهی به رفتارهای مجرمانه حاصل می‌گردد، هم‌چنین در اتخاذ تدابیر پیشگیرانه علت‌شناسی رفتارهای مجرمانه در حوزه رمزارزها کمک شایانی به کاهش آمار ارتکاب جرائم در این حوزه خواهد نمود.

نتیجه‌گیری

پدیده رمزارزها پدیده‌ای نسبتاً نوظهور در اجتماع می‌باشد که علاوه بر تاثیرگذاری در حوزه علم اقتصاد، علم حقوق را نیز به شدت متأثر ساخته است و از آن جایی که ایجاد ممنوعیت توسط دولت‌ها با پدیده‌های جدید تنها منجر به زیرزمینی شدن این پدیده‌ها می‌گردد، ضرورت دارد محققان به شناخت کامل پدیده‌های نوظهور بپردازند و مزیت‌ها و معایب آن را ارزیابی نمایند.

همان‌گونه که گذشت رمزارزها تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر افزایش آمار ارتکاب جرائم خواهند گذاشت، لذا دولت‌ها جهت پیش‌گیری از وقوع برخی مخاطرات در این حوزه در گام اول می‌بایست با شناسایی قانونی رمزارزها و ایجاد ساختارهای حقوقی مناسب زمینه را جهت ایجاد ظرفیت نظارتی برای خود حداقل در خصوص بخشی از کاربرد رمزارزها که تحت شمول قوانین قرار می‌گیرد فراهم سازد و در گام دوم با بررسی نقاط ضعف قانونی در این خصوص به تدوین قانون جامع و مانع علی‌الخصوص در باب مقررات جزایی بپردازند زیرا که عدم تبیین مقررات جزایی در این حوزه، راه را برای گریز مرتکبان اعمالی که به حقوق افراد تعدی می‌نمایند باز می‌گذارد.

در پایان خاطر نشان می‌گردد ویژگی‌های منحصر به فرد رمزارزها و جذابیت بستر استفاده و مبادله آن اتخاذ سیاست جنایی افتراقی را می‌طلبد؛ سیاستی که با بررسی علت‌شناسانه جرائم در این حوزه هم‌پیشگیری را مطمح نظر قرار دهد و هم اقدامات کنشگرانه را در مقام پاسخ‌دهی به رفتارهای مجرمانه دنبال نماید، لکن از آن جایی که بستر مبادلات رمزارزها فضای مجازی است که خود دارای لایه‌های پنهان می‌باشد که به دلیل عدم شناسایی توسط پلیس برای کاربران دارای جذابیت است و بزهکاران

بدون دغدغه در آن به ارتکاب اعمال مجرمانه خویش می‌پردازند، به نظر می‌رسد استفاده از راه‌های پیشگیری وضعی از پاسخ‌های کیفری موثرتر باشد.

منابع

۱. اس. سیمپسون، سالی و دیوید ویزبرد. جرم‌شناسی جرائم یقه سفیدان. ترجمه حمیدرضا دانش‌ناری و آزاده صادقی. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۲.
۲. بروتون، فین. پول نقد دیجیتال. چاپ اول. ترجمه علی قربان‌زاده. تهران: انتشارات راه پرداخت، ۱۳۹۹.
۳. بهادران، سارا و علیرضا آقاسی. «سیاست جنایی امنیت مدار از تئوری تا عمل». فصل‌نامه مطالعات حقوق، ۷ (تابستان ۱۳۹۹)، ۸۵-۹۴.
۴. توکلی، فخرالدین. سیدمرتضی مرتضوی و محسن کشاورز ترک. «تعیین عوامل راهبردی موثر بر پیشگیری از جرائم سایبری با رویکرد دلفی فازی». نشریه علمی انتظام اجتماعی، ۴ (زمستان ۱۳۹۹)، ۱۱۳-۱۴۰. doi: 20.1001.1.20086024. 1399. 12.4.5.8
۵. حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی. جامعه‌شناسی جنایی. چاپ اول. قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۴.
۶. خادمان، محمود. ابوطالب کوشا و فاطمه نوری. «شناسایی ماهیت حقوقی رمزارزها با تحلیل ساختاری آن در نظام حقوقی ایران». مجله حقوقی دادگستری، ۱۱۵ (پاییز ۱۴۰۰)، ۳۴۹-۳۷۲. doi: jlj.2021.137039.3698/10.22106
۷. خالقی، ابوالفتح و حمیدرضا جعفری فرانی. «نظریه معاشرت ترجیحی ساترلند و بررسی آن از منظر آموزه‌های اسلامی و قوانین موضوعه». چهارمین کنفرانس کنگره ملی توانمندسازی جامعه در حوزه علوم انسانی و مطالعات روانشناسی، (۱۳۹۸).
۸. خلیلی‌پاچی، عارف و باقر شاملو. «جرم‌انگاری در حوزه رمزارزها». آموزه‌های حقوق کیفری، ۲۱ (بهار و تابستان ۱۴۰۰)، ۲۹-۶۸. doi: cld.2021. 14201230/10.30513
۹. خلیلی‌پاچی، عارف. «ارزیابی پیشگیری ریسک مدار از مخاطرات جنایی ارزش‌های مجازی». دو فصل‌نامه تخصصی حقوق قراردادهای فناوری‌های نوین، ۳ (بهار و تابستان ۱۴۰۰)، ۲۴۷-۲۶۵. doi: clj.2021.313012. 1066/10.22133
۱۰. رحیمی‌نژاد، اسمعیل. جرم‌شناسی. چاپ هفتم. تهران: انتشارات فروزش، ۱۳۹۷.
۱۱. ریاضی‌مند، سید مهران. بررسی ابعاد حقوقی ارزش‌های دیجیتال. چاپ اول. تهران: انتشارات برتر اندیشان، ۱۳۹۷.
۱۲. سلیمانی‌پور، محمد مهدی. حامد سلطانی‌نژاد و مهدی پورمطهر. «بررسی فقهی پول مجازی». دو فصل‌نامه علمی پژوهشی تحقیقات مالی اسلام، ۲ (بهار و تابستان ۱۳۹۶)، ۱۶۷-۱۹۲.
۱۳. شاملو، باقر و عارف خلیلی‌پاچی. «رویکرد ریسک مدار سیاست جنایی در برابر پولشویی». پژوهش‌نامه حقوق کیفری، ۲۱ (بهار و تابستان ۱۳۹۹)، ۱۲۷-۱۵۲. doi: jol.2020. 12409. 1649/10.22124
۱۴. شاملو، باقر و عارف خلیلی‌پاچی. «سیاست گذاری جنایی ریسک مدار در برابر فناوری ارزش‌های مجازی»، فصل‌نامه مجلس و راهبرد، ۱۰۳ (پاییز ۱۳۹۹)، ۲۴۷-۲۷۸.
۱۵. شاملو، باقر و عارف خلیلی‌پاچی. «مجازی شدن بزهکاری یقه سفیدی در پرتو ارزش‌های مجازی». مجله حقوقی دادگستری، ۱۱۰ (تابستان ۱۳۹۹)، ۶۷-۹۹. doi: jlj.2020. 119555.3095/10.22106
۱۶. صفاری، علی. راضیه صابری و عارف خلیلی‌پاچی. «کارکردهای مجرمانه ارزش‌های مجازی- تحلیل جرم‌شناختی و راهکارهای پیش‌گیرانه». دو فصل‌نامه دانش‌نامه حقوق اقتصادی، ۱۸ (پاییز و زمستان ۱۳۹۹)، ۲۲۳-۲۵۰. doi: lowecon.2020.48879.0/10.22067
۱۷. عباسی، جواد. بیت‌کوین-کسب، فروش و سرمایه‌گذاری. چاپ اول. تهران: نشر چالش، ۱۳۹۷.

۱۸. مندنی، اسلام و محمد آشوری. «تحلیل سیاست جنایی امنیت‌مدار در پرتو اصول اخلاقی و موازین حقوق بشری». پژوهش‌های اخلاقی، ۱ (پاییز ۱۳۹۷)، ۱۸۳-۲۰۴.
۱۹. مومنی، هادی. محمود روح الامینی و محمدجعفر ساعد. «سیاست جنایی ایران در جرائم اقتصادی». فصل‌نامه مطالعات فقه اقتصادی، ۲ (تابستان ۱۴۰۱)، ۱۰۹-۱۲۷. doi: ejs.2022.334504. 1197/10.22034.
۲۰. مهتا، نیل. ادی آگاشه و پارت دتروجه. هیاهو یا انقلاب حال و آینده بلاک‌چین و رمزارز. چاپ اول. ترجمه سیدعلی یادآور نیک‌روش و محمدصالح نوروزی. تهران: انتشارات ناقوس، ۱۳۹۹.
۲۱. میرزاخانی، رضا و حسینعلی سعدی. «بیت کوین و ماهیت مالی - فقهی پول مجازی». دو فصل‌نامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران، ۳۰ (پاییز و زمستان ۱۳۹۷)، ۷۱-۹۲.
۲۲. نوربها، رضا. زمینه جرم‌شناسی. چاپ سوم. تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۳.
۲۳. وایت، راب. فیونا هینز. جرم و جرم‌شناسی. چاپ هشتم. تهران: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، پاییز ۱۳۹۵.
۲۴. ولد، جرج. توماس برناد و جفری اسنیپس. جرم‌شناسی نظری. چاپ دهم. ترجمه علی شجاعی. تهران: انتشارات سمت، تابستان ۱۳۹۶.
۲۵. یانگ، چمبرز سی‌بی. «مسائل قانونی و مقرراتی پول الکترونیکی». مترجم لیلا آرمیان، نشریه روند، ۴۷ (زمستان ۱۳۸۴)، ۱۶۹-۲۰۶.